
GREAT Activity Cards

Karatac tuku Oteka pi bulu matino

(Mwaka 10-14)

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

The Republic of Uganda

Karatac tuku man tye i dul magi:

- Pyem ngwec macek me lwoko jami
- Nywako lok ikom kit ma watye ka loke kwede
- Goyo cal dul komwa
- Tuku ikom gwoke maber
- Goga ki wer ikom bedo i gang kwan
- Tuku goga ikom gin ma omyero pe ki nyer
- Tuku ikom tic pa coo ki mon
- Nywako lapeny i lok komi ka idongo i doko dit
- Tuku ikom kit ma kongo obedo kwede
- Nywako lok ikom kit me cobo peko
- Tuku ikom penyo latic yot kom
- Ododo ikom neno ruk i gang kwan
- Nywako lok ki waya dok ki nera
- Tuku ikom pokon tic ma i gang

Karatac tuku me: lok aluba pi joo ma tiyo kwede

Karatac tuku man obedo gin ango?

Karatac tuku acel acel tye ki yoo me aluba pi tuku ma yomocwiny ma dul pa bulu romo tic kwede me cako nywako tam ikom neno ni dano ducu rom, yot kom ki gwoke. Tye tuku mapat pat i karatac man ma ikine tye tuku; nywako tam; laro lok penyo tam pa lwak; wer, tuku goga ki myel.

Anga gi ma romo tic ki karatac tuku man

Dul pa bulu mo keken romo tic ki karatac man. Karactac tuku man tye i dul adek mapat pat:

- Dul karatac pi bulu ma pwod tino ma mwaka gi tye 10-14
- Dul karatac pi bulu mu tegi ma mwaka gi tye 15-19
- Dul karatac pi bulu ma pwod gunyome anyoma onyo bulu ma dong gitye lunyodo

Karatac tuku man weng jo ma romo tic kwede obedo dul pa bulu ma tye iye awobe keken, dul pa bulu ma tye iye anyira keken onyo dul pa bulu ma orube anyira ki awobe bene romo tic kwede. Karatac tuku mukene cimo ni omyero kipok bulu obed i dul pa awobe ki anyira. Ento ka awobe onyo anyira keken aye tye i dul man ci kipok kin gi wek gubed dul aryo ci imede anyim ki tuku.

Anga ma romo telo tuku magi ma i karatac tuku magi?

Ka dul ma meg iye kimiti me tic ki karatac tuku man ci omyero iyer ngat acel ki i dul man me telo tuku matye i karatac man. Ngat man pe dok omyero kong opwonye ento omyero obed ngat ma twero kwano gin ma gicoyo i karatac dok romo telo wi dul i tuku mo. Jami tuku man tye ki tam ma kimiyo me konyo ngat mo keken ma tye ka telo wi dul i tuku wek otel maber.

Awene ma waromo tic ki karatac tuku man?

Karatac tuku man iromo tic kwede ikare mo keken ma imito timo gin mo ma yomo cwiny dul. Wu romo timo tuku ma tye ikaratac man ikare ma nongo dul tye ki kacoke gi onyo ikare mo ma wuyubu pire kene.

Karatac magi watiyo kwedgi ning?

1. **Yer karatac mo keken:** Karatac magi kiromo tic kwede iyo mo keken, manyuti ni iromo yero karatac mo keken malube ki miti pa dul onyo kit kit tuku ma wumito.
2. **Kwan karatac man:** Ngat ma kiyero me telo tuku omyero kong okwan karatac man ma pwod pe ocako telo tuku man. Iwi karatac acel acel, inongo kicoyo nying karatac meno, lok madongo ma tye i karatac meno calo (yot kom, neno dano ducu marom, gwoke onyo “bedo oteka”), ki kare ma tuku man romo cwalo ne.
3. **Kwan acaki karatac man:** Karatac acel acel tye acaki ne ma ngat ma tye ka telo tuku omyero okwan matek bot dul ma pwod tuku pe ocake.
4. **Lub yoo me aluba ma kicoyo i karatac man:** Yoo mukene waco ni “kwan man matek bot dul” ma tyen loke tye ni ngat ma tye ka telo tuku man omyero okwan ngo ma kicoyo matek pi yoo meno wek lwak ducu ma tye idul guwiny yoo aluba. Lok aluba mukene penyo latela me timo gin mo macalo “goyo rek atir ingom ki lut” ma latela omyero pe okwan matek ento otim atima.
5. **Bed ki nywako tam i dul:** Ka dong dul gutyeko tuku, ci tye dul lapeny ma latela bipenyo ki dul wek okel nywako tam ikom tuku meno.
6. **Kwan lok me agiki:** Inge nywako tam, ngat ma tye ka tuku omyero okwan lok me agiki ma tye i karatac man matek.
7. **Peny lwak wek gucikke:** I agiki, ngat ma tye ka telo tuku bikwano cikke ma kicoyo i karatac tuku man. Cikke man penyo ngat acel acel me waco gin acel ma tye cok ki tuku dok ngo ma en cikke me timo ne i anyim.

Tam i kom kit me telo dul

Kadi bed in con onongo dong itelo wi dul tuku man onyo man obedo tyen me acel, pire tek ni omyero kong ikwan tam magi ma pud pe itelo wi dul i tuku.

- Wek lutuku aye gubed ka loko pol pa lok.
- Bed mot-ka ipenyo lapeny ki i karatac, mi kare manok pot lutuku me tamo lagam ka dong iwek gugam.
- Cuk cwiny lutuku - ka i penyo lapeny, cuk cwiny lutuku weng me gamo lapeny ento pe dano acel onyo aryo keken. Wiyi pe owl me penyo awobe ki anyira bene me gamo lapeny
- Nen wang lutuku dok bene ibuny kwed gi!
- Tii ki leb ma niange oyot- ka tye leb mo i karatac ma lutuku pe niang ci tute me tito ne bot gi kit ma in iniang kede wek gin bene guniang.
- Lok matek ma winye dok ma dano romo niang.
- Wek nywako tam obed man olub lapeny ma tye ikaratac man.
- Wor dok imi pwoc bot lutuku- pe tye lagam mo ma tye atir onyo petye atir i karatac man. Karatac man obedo me cako nywako tam ci omyero icuk cwiny lutuku ento pe ingol ni lagam moni tye atir onyo pe atir.
- Pe icwak dul mo inywako tam man ento cuk cwiny lutuku kace tam opoke me nywako tam ki luwotgi ma pat pat.

Bed ki yom cwinyi dok inongo mite!

Pyem ngec macek me lwoko jami

- 1** **Acaki.** Peny dul wek gulwo lawala ci ikwan man matek: *Tin, wabi tuku tuku ma pwonyo ikom nywakotic ikin awobe ki anyira.*
- 2** Peny dul wek gucit woko kayenyo atabo, can, kikopo, cuburiya, jami tedo, lalwok jami ki baket ariyo ma omyero ki gam ki I gangi ki dukani macok onyo ki ot tic pa lupwonye. Jerikan matino onyo cupuriya madongo bene romo tic ka baket pe nonge. Cike me dwoko jami man inge tuku!
- 3** Ka jami tedo magi leng, ci wek lutuku gu nywen jami man ki ciло.
- 4** Wek lutuku gu ony pii I baket, jerrecan onyo cupuriya wang ma opong.
- 5** Pok dul man iye aryo mapat pat ka wek wel dano I dul acel acel obed marom. Dul acel acel weng omyero obed ki awobe wa ki anyira.
- 6** Wek dul magi gucung i rek atii inge baket.
- 7** Mi ki latuku acel acel atabu acel, kikopo onyo gin tedo mo wek omaki. Lutuku romo mako jami makato acel icingi ka jami dwong, ento omyero kinen ni dul acel acel tye ki wel jami marom.
- 8** Kwan lok man me aluba matek: *Eni obedo pyem macek me neno dul mene ma obi kwongo tyeko lwoko jami me tedo weng. Ka awaco ni "CAKI", latuku nama acel ki idul acel acel bino anyim ci lwoko atabo ne onyo gin tedo ne. Ngat acel keken ki idul acel aye omyero olwok jami pi cawa enoni. Ka latuku me acel otyeko lwoko ne, ngat ma olubu kore ki i rek dok cito anyim ka lwoko jami ne. Inge lwoko jami, ket gi wek otwo. Tuku meno mede kumeno wang ma lutuku weng ki idul acel acel otyeko lwoko jami. Dul ma okwongo tyeko lwoko jami me acel en aye nongo oloyo tuku man.*
- 9** Kwan dok lok me aluba nama aboroni odoço wek dano weng guniang.
- 10** Ka lutuku weng dong tye atera, kwan me oo i adek ci dange ni "CAKU!" Dul weng omyero ocak lwoko jami.
- 11** Ka laloyo ononge, cak tuku man odoço doki.

12 Nywako lok.

Inge tuku man, wek dul gulwo lawala ci ipeny lapeny magi. Mi kare ki lutuku me nywako lagam ki ikingi kong.

- Oмаро тукуман? Омаро нго ки и тукуман?
- Нга ма пол каре венг лвоко ями ки иганг ву?
- Киромо ѿе ки авобе ма иганг ву ме коньо анира ки лвоко ями оньо тимо тик мого и от?
- Пинго итамо ни пире ромо бедо тек пи авобе ки анира ме лейо тик мого ме атима ма ганг?
- Кит тик анго мукене ме ганг ма итамо ни авобе ромо коньо анира ки тимо не и пако?

13 Loro ne.

Kwan man matek: *Ka coo ki mon, awobe ki anyira, opoko tuku me gang, man weko paco gi ki kin gang gi bedo matek. Ka awobi okonyo lamine ki tic, weko lamine bedo ki cawa me timo jami calo, gamo lapeny ma lupwonye miyo ki igang kwan me atima ki gang, ma weko en bedo igang kwan. Man bene nyutu ki jo gang pa awobi gi ki jirani kit ma en laworo kwede. I cawa mukene, ka wege ki omega konyo mon ki tic calo twomo pii, gi konyo gwoko mon ki nongo peko ma romo keto kwo gi kam marac.*

14 Cikke.

Kwan man matek: *Ring i lwo lawala ci icikke. Ka itye awobi. Waciwa tic acel ma iromo konyo lamero onyo mamani ki timo ne. Ka itye anyaka, waciwa gin acel ma iromo timone kato majwi ka kikonyi ki tic ma gang, jami calo kwan. Tam lagam mukene mapat ki lapol ma amiyo me konyi.*

Nywako lok ikom kit ma watye ka loke kwede

- 1** **Acaki.** Peny dul wek gulwo lawala ci ikwan man matek: *Tin wabiloko ikom aloka loka ma time i dul komwa ki cwinywa ka wadongo onyo ka wa tye ka dongo.*
- 2** Pok kin dul man iyee aryo mapat pat. Dul acel awobe ki dul acel anyira keken ka lare.
- 3** Kwan lok me aluba man matek: *I dul wu ma kipoko ni, lok ikom aloka loka ma time ikom dul ma i pe ii ye ni. Anyira loko ikom aloka loka ma gin neno time ikom awobe ka awobe loko ikom aloka loka ma gin neno time ikom anyira. Kombedi, amito ni wuloki ikom aloka loka ma time i dul kom. Wii opor ni pe omyero ilok ikum dano ma ingeyo (pe ilwong nyng dano). Lok ikom aloka aloka matime ikom dul ma pat ki in ne.*
- 4** Mi it dul magi dakika apar me nywako lok man ikin gi.
- 5** Inge dakika apar, lwong dul magi cen ii lawala.
- 6** Peny awobe me Waco ki lwak dul aloka loka weng ma gukati kwede ma gineno time ikom anyira.
- 7** Ka gutyeko, peny dok anyira me Waco ki lwak aloka loka weng ma gukato kwede ma gineno time ikom awobe.
- 8** Kwan lok aluba man matek: *Kombedi dong a mito ni wulok ikom aloka loka ma aa ki cwiny dano ma time ikom dul ma ipe iiye ni. Aloka loka man obedo ma aa icwiny calo yom cwiny onyo cwer cwiny.*
- 9** Mi ki dul magi dakika apar me nywako lok man ikingi.
- 10** Inge dakika apar, lwong dul magi cen ii lawala.
- 11** Peny dok anyira me waco ki lwak aloka loka weng ma gukati kwede ma gineno time ma calo adwogi me cwiny pa awobe.
- 12** Ka gutyeko man, peny dok awobe me waco ki lwak aloka loka weng ma gukati kwede ma gineno time ma calo adwogi me cwing bot ayira.

13

Nywako lok. Peny lapeny magi. Omyero inen ni dano weng tye ka lok ci imi bene cawa it dul man me tamo ikom lapeny ki nywako lagam gi ma pud pe gucito i lapeny mukene.

- Tye gin mo ma dul mo acel oweko onyo pe oniang maber? Ngo ma wuromo medo ne?
- Ngo manyen matin inongo ngec iye malube ki aloka loka ma time ikom anyira ki awobe?
- Cawa mukene, lutino matino ginywaro luwot gi ikom aloka loka ma nongo tye katime ikom gi. Wu tamo ni ngo ikom lok man?
- Ka wu tye ki peny lapeny ma dok ikom aloka loka ma time ikom nyo cwinyi, anga ma iromo lok kwede ma ber?

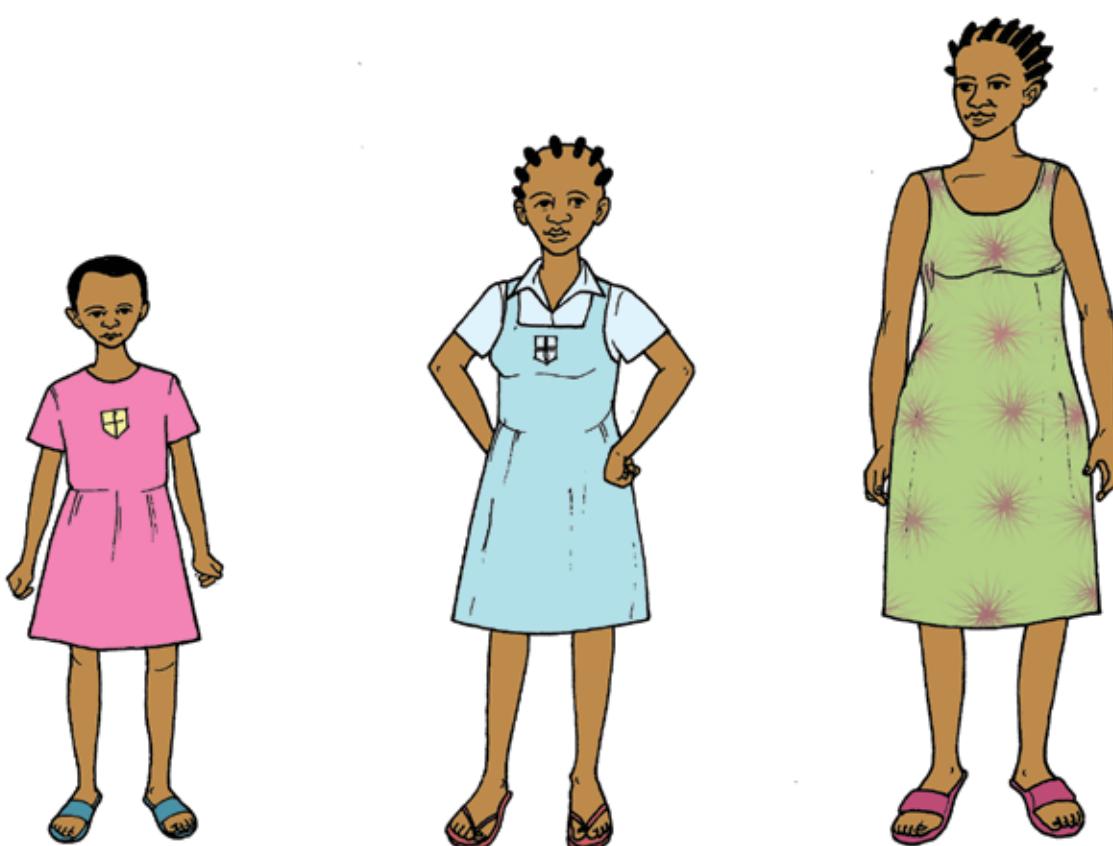

14

Loro ne. Kwan man matek: *Ikare man me kwo ni, in ki luwoti obikato ki i aloka loka mapol ikom wu ki cwinywu. Aloka loka magi obedo jami calo dongo maboo ki cawa mukene cwinyi cwer kadi gin mo pe ma omyero ocwee cwinyi. Man time bot dano weny ma tye ka dongo. Ento, pe te loke ni dong idoko dano ma dit ma dong itwero rwate iyo me butu. Nywaro dano ikom aloka loka magi matime ikom gi romo cwero cwinyi gi. Dano weny kato ki i aloka loka magi, ci pire tek me lok iye kacel ki konye ikinwa.*

15

Cikke. Kwan man matek: *Lwo lawala ci iwac nying laroki nyo latinwu ma ibicito iloko kwede ci imiyo tam bote ikom aloka loka ma lutino matino kato ki iye ma dok ikomgi nyo cwinyi weny.*

Goyo cal dul komwa

*Lok angeya bot latit lok: Karatac ki kalam mite pi tuku man.
Cal me dul kom nonge inge karatac man wek okony tuku man.*

- 1 Acaki.** Wek dul gilwo lawala ci ikwan man matek: *Tin wabi pwonye ikom dul komwa ki aloka loka matime ikomwa ka wa tye ka dongo.*
- 2** Pok dul lutuku man iye angwen mapat pat. Dul aryo obed awobe ki dul aryo obed anyira keken ka twere.
- 3** Mi karatac ki kalam onyo maka ki dul acel acel.
- 4** Kwan lok me aluba man matek: *Me acel or Me acaki, goo cal dano i karatac ma ki miyo ni. Ci dong itii ki cal ki lanyut me cimo kakwene ki ikom cal ma igoyo ni ma aloka loka obitime iye ka idongo.* Awobe omyero gugoo cal aloka loka ma obitime ikom owobe ki anyira bene gugoo cal aloka loka ma obitime ikom anyira.
- 5** Mii ki dul magi dakika apar wi abic me goyo cal dul komgi.
- 6** Inge dakika man, wek dul magi gudwog cen i lawala ki cal ma gugoyo ni.
- 7** Wek awobe gunyut cal ma gugoyo ni ci gutit aloka loka me kom ma gugoyo ni.
- 8** Wek anyira gunyut cal ma gugoyo ni ci gutit aloka loka me kom ma gugoyo ni.
- 9** Ka gutyeko man, nyut ki dul magi cal kom dano ma gigoyo ikaratac, pa laco tye inyime ki pa dako tye ingeye.
- 10 Nywako lok.** Peny dul man lapeny magi ci imi it ki kare me nywakolagam ki ikingi. Lwong anyira ki awobe weng me gamo lapeny magi.
 - Ngo ma obedo rom ki nyo ma obedo pat ikin cal ma wun ogoyo ni ki cal me kom ma kinyutu it wu ni?
 - Wutamuni kom anyira ki awobe dwonge obedo rom kede dwonge obedo pat? (Dwonge rom!)
 - Kong iwaca ngo ma iniang tin manyen ma onongo pe ingeyo.
 - Ka onongo laremi tye ki lworo ikom aloka loka ma tye katime ikome, tam ango ma iromi miyo ki en ni otim?
 - Ka imito niang ngec mapol ilok kom wu, kakwene ma iromi cito iye ka nongo ngec man?

11 Loro ne. Kwan man matek: *Ngeyo komwa ki aloka loka ma time ikomwa obedo gin ma pire tek ikare me dongo wa. Aloka loka magi pe te loke ni dong idoko ladit. Pe te loke ni dong itwero cako tic onyo rwate ibutu ki laco nyo dako. Aloka loka magi obedo acaki me yoo mabor me donyo idito.*

12 Cikke. Kwan man matek: *Lwo lawala kicel ci iwac nyig ladit acel calo wayo, nero onyo daktar me gang kwan, ma iromo lok kwede ikom aloka loka ma tye ka time ikomi.*

Tuku ikom gwoke maber

Lok angeya pi latit lok: Pi tuku man, karatac matino tino nyo bongo bi mite.

- 1** **Acaki.** Wek dul gulwo lawala ci ikwan man matek: *Tin wa bi tuku tuku ma pwonyo wa me gwoke maber igangi wa.*
- 2** Mii ki dano weng karatac acel onyo bongo acel ci iwek gu cung karatac onyo bongo man ijeba longi me angec nyo gumak icingi tung cel.
- 3** Goo cal lawala ingom me nyutu ka ma kibituku tuku man iye.
- 4** Yer awobi acel me bedo labwor ki anyaka acel me bedo min labwor.
- 5** Kwan lok aluba man matek: *Wun weng obedo calo dyegi ki ngat eni obedo labwor ki man obedo min labwor (cim anyaka ki awobi ma iyero ni gubed labwor ki min labwor ni).* Labwor gin ki min labwor gitye ka temo mako yib wu (*bongo ni*). Omyero inen ni igwoko yibi maber wek labwor pe omaki. Labwor omyero oryem yib awobe keken ki min labwor omyero oryem yib anyira keken. Ka awaco ni “Ngweci” ci iromo ngec ka moo keken idye lawala eni. Ka kimako yibi, ci iaa woko ki ituku man. Dyel me agiki ma pe kimako yibe en aye no oloyo tuku man.
- 6** Kwan dok lok me aluba man odoco kit ma tye kwede i yoo me 5 me neno ni dano weng oniang cik me tuku man.
- 7** Dange ni “Caki!” ci wucak tuku man.
- 8** Ka gutyeko tuku, yer dok labwor ki min labwor mukene manyen ci dok wunwoo tuku man.

9

Nywako lok. Inge tuku, wek lutuku gubed gulwo lawala ci ipeny lapeny magi. Mi it gi kare me nywako lagam gi ikingi.

- Dyegi pol kare giweyo ot pa labwor pien gingeyo ni keto kwo gi kamarac. Cawa mukene bene, kwo pa lutino anyira romo bedo kamarac i caro/ gangi wa. Kabedo mene ki icaro wu kany romo keto kwo pa lutino anyira kamarac kit ma ot pa labwor keto kwo pa dyegi kamarac?
- Dyegi bene kiwoto i dul kacel ki luwot gi pien gingeyo ni ber loyo wot keni. Kabedo mene ki icaro wu kany ma wuneno ni ber ki anyira me wot kacel loyo ka gi tye kengi.
- Ka kiwaco it anyaka mo ni ocit ka twomo pii idye wor onyo ni ocit gang pa lapwony gi kene, nyo ma en romo timo ne me neno ni igwoke maber?
- Ngo ma awobe ki coo romo timo ne me konyo anyira wek gugwok kwo ki maber icaro kany?

10

Loro ne. Kwan man matek: *Kit ma calo ot pa labwor keto kwo pa dyel kamarac, tye kabedo mogo bene i kin gangi wa ma romo keto kwo pa anyira kamarac ka gucito iye kengi. Labole, pe ber ki anyaka me cito ka twomo pii nyo cito gang pa lapwong ma lacoo idye wor kene. Pire tek me ngeyo kare mene ma nongo iromo bedo woko keni ki kama iromo cito iiye labongo keto kwo ni ka marac. Obedo woro madit mada it awobe ki coo me wot kacel ki anyira i idye wor wek ogwok gi maber.*

11

Cikke. Kwan man matek: *Lwoo lawala ci iwac nyiny ladit acel calo wayu nyo neru, ma iromo lok kwede ka in onyo laremi kiketo kwo wu ka marac onyo ka gi wano wu.*

Goga ki wer ikom bedo igang kwan

- 1** **Acaki.** Wek dul gulwo lawala ci ikwan man matek: *Tin wabi loko ikom kit awobe ki anyira romo konye kwede ikingi kekengi me bedo igang kwan.*
- 2** Kwan man matek: *Me acel onyo mukwongo, amito ni wutam ikom lurok wu me caro wu ma pe gi kwano ? Kit tyen lok ango ma oweko gin pe romo cito igang kwan?*
Mii kare ki lutuku me tamo ki nywako tami gi. Omyero inen ni dano weng onongo kare me lok.
- 3** Kwan man matek: *Tyen lok mogo ma romo weko anyira ki awobe pe me bedo igang kwan en aye, timo tic ma gang ma pe miyo it gi kare me timo tic ma lapwong miyo ki igang kwan, wot ki lunyodo gi idog tic ma megi, gwoko lutino gi matino matye gang onyo pidi, peke pa cente me culu kwan; ki pi anyira, bedo peke ki bongo me lajol remo ikare me neno ruk.*
- 4** Pok dul man iye aryo mapatpat. Dul magi romo bedo ki awobe ki anyira weng kacel. Lwong dul acel ni dul nama acel ki dul mukene ni dul nama aryo.
- 5** Kwan lok me aluba man matek: *Dul nama acel omyero onen ni giyupu goga ikom latin anyaka ma pe romo bedo igang kwan pi tyen lok mogo ma wa nywako con ni, ki yoo mogo ma jo gangi ki luroke romo konye kwede me dok igang kwan. Dul nama aryo omyero gunen ni giyubu we ki myel pi ber pa awobe ki anyira me bedo igang kwan.*
- 6** Kwan lok me aluba i lacim me abici odoco me neno ni dano weng oniang.
- 7** Mii it dul magi dakika apar wi abic me nywako ki me yubu goga ki wer.
- 8** Inge cawa man, lwong dul magi cen i lawala.
Ka dano mukene tye cok ki katuku man, lwong gi wek gubin ka neno goga ki wer man.
- 9** Wek dul nama acel gunyut goga gi ki dano weng.
- 10** Wek dul nama aryo guwer ki gumyel bot dano weng.

11 **Nywako lok.** Lwo lawala ci ipeny lapeny magi. Mii kare ki lutuku me tam i ikom lapeny ki lagam magi. Lwong anyira ki awobe weng ka gamo lapeny magi.

- Wutamo ni jami ma waloko ki waweru ikom gi tin ni time icaro wu kany?
- Pingo pire romo bedo tek pi anyira ki awobe weng me bedo igang kwan?
- Kiromo yee ikin gang wu pi awobe me timo jami mogo ma wanywako pigi tin ni pi konyo anyira me bedo igang kwan? Tit lagam ma imiyo ni.
- Pol gangi weng tamo ni ka cente tye manok, ci omyero lutino awobe keken ma gucit ka kwan. Wutamo ningi ikom lok man?
- Yoo ango ma iromo miyo kwede tam it laremi ma mito konyo lamine me bedo i gang kwan?

12 **Loro ne.** Kwan man matek: *Gangi matego en aye obedi gangi ma tiyo me weko anyira ki awobe gi me bedo igang kwan. Ka anyira gubedo igang kwan, kidongo ma gibedo ki tuku ma giromo yero ne anyera dok bene gi gwoko paci gi maber wa ki yot kom iye dok paci ma obitime gin ma gimoto weng. Pire tek ni lutino anyira omyeyro obed ki kare me timo tic ma kimiyo ki i gang kwan nino ducu. Lutino awobe romo bedo Oteka ka gi konyo lumegi gi ki tic me gang wek lumegi gi obed ki kare me timo tic ma kimiyo ki i gang kwan. Ayira ki awobe bene giromo bedo Oteka ka kiloko ki ludito pi ber pa bedo i gang kwan.*

13 **Cikke.** Kwan man matek: *Lwo lawala ci iwac gin acel ma iromo timo ne me konyo lutino anyira ma gang wu me bedo i gang kwan.*

Tuku goga ikom gin ma omyero pe ki nyer

- 1 **Acaki.** Peny dul wek gulwo yubu lawala ci ikwan man matek: *Wan weng wangeyo ngo ma nyero obedo. Nyero mit dok pol kare wanyero pien nongo cwinywa yom onyo gin mo oyomo iiwa. Kare mukene kono, lutino anyira ki awaobe nyero ka gitye ka ngalo luwotgi ikom aloka loka ma time ikom gi. Eni twero bedo lit. Tin wabiloko ikom kare ma nongo nyero rwate ki kare ma nongo nyero cwero cwiny.*
- 2 Pok lutuku i dul iye aryo mapat pat. Awobe ki anyira weng romo bedo i dul magi.
- 3 Kwan lok aluba man matek: *Dul me acel, tic wu me neno ni omyero wuyub goga ma nyutu dano matye kanyero pien gin mo otimo ma yomocwing dano. Timo gin mo ma weko dano weng nyero! Dul me aryo, tic wu me neno ni omyero wuyub goga ma nyutu kit ma nyero cawa mogo bedo lit. Nyutu tuku ikom kit ma anyira ki awobe gi nyero or ngalo luwotgi i ikare ma nongo aloka loka tye katime ikom gi.*
- 4 Mii ki dul magi dakika apar wi abic me yubu tuku goga magi.
- 5 Inge cawa man, wek lutuku guyub lawala. Ka lutino kwan, lupwonye nyo lwak me kabedo meno tye cok kenyu, wek gubin kaneno tuku goga man.
- 6 Wek dul me acel guyut goga gi bot lutuku mukene ni ki lwak.
- 7 Ka gutyeko, wek dok dul me aryo guyut goga gi bot lutuku mukene ni ki lwak.

8

Nywako lok. Ka dong lutuku odwogo i lawala, peny lapeny magi. Omyero inen ni anyira ka awobe weng gugamo lapeny magi dok bene gunongo kare me tam ikom lagam gi.

- Tin inongo pwonye ango manyen ikom apoka poka ikin nyero ma nongo dano tye ka ngalu luwotgi ki nyero ma nongo tye ki yomcwing?
- I gang wu ki gang kwan wu, tye kare mukene bene ma lutino awobe ki anyira gi ngalo kwede luwotgi pi aloka loka ma tye katime ikomgi?
- Iwinyo ningin ka kinyeri dok ki ngali pi aloka loka ma nongo tye ka time ikomi?

9

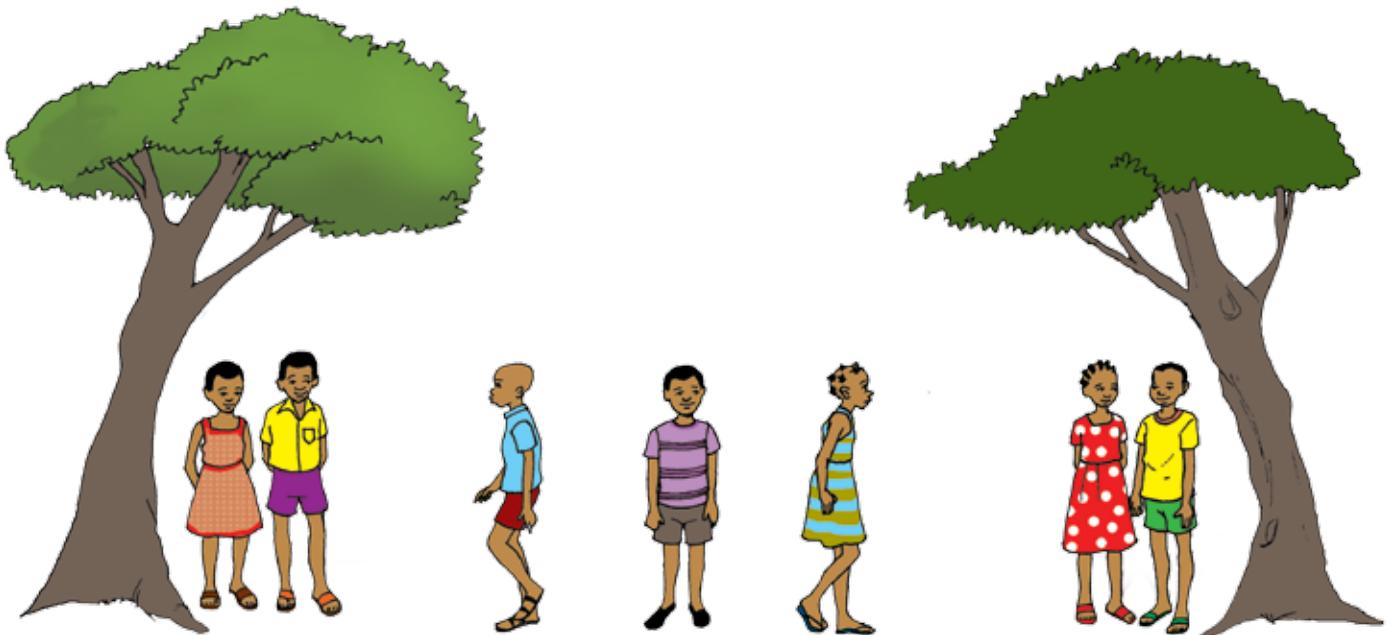
Loro ne. Kwan man matek: *Kato ki i aloka loka ikare man me kwo ni ma itye kadongo ni obedo gin matime. Dano weng kato ki iye ento man time ikare ma patpat pi dano weng. Nyero dano, tutwale ikom jami madok ikom aloka loka matime ikomwa romo bedo lit. Konye ikinwa keken wa ki kwero aloka loka magi romo bedo gin ma ber.*

10

Cikke. Kwan man matek: *Lwo lawala ci iwac gin acel ma ibitimo i anyim me gengo luroki nyero luwotgi pi aloka loka ma time ikomgi ka gitye kadongo.*

Tuku ikom tic pa coo ki mon

- 1** **Acaki.** Wek dul gulwo lawala ci ikwan man matek: *Tin wabiloko ikom kit ma bedo lacoo nyo dako obedokwede.*
- 2** Yer kabedo aryo (labole te yadi aryo), ma kin gi tye mita maromo 10. Wac ki dul man ni kabedo acel kilwongo ni "COO" ki kabedo me aryo ni kilwongo ni "MON." Yer dok ka mo ikin kabedo aryo ni ci ilwong ni "PI COO KI MON WENG."
- 3** Kwan lok aluba man matek: *Abiwaco lok acel. Amito ni iring i kabedo ma itamo ni lok man rwate me bedo iye. Labole, ka awaco ni "mego," ci iringo ikabedo ma kilwongo ni "MON" pien mon keken aye romo bedo mege. Ka awaco ni "bor" ka itamo ni mon ki coo weng romo bedo bor, ci ngweci i kabedo ma kilwongo ni "PI COO KI MON WENG."*
- 4** Kwan lok me acel ki ikin lok ma kicoyo gi pinyi.
- 5** Kadong dano weng oringo i kabedo mo, peny lutuku aryo ki i kebedo magi wek gutit ki lwak pingo gi ringo i kabedo mono. Iromo mino kare wek lutuku gu nywak lok ikin gi.
- 6** Ka gutyeko nywako lok, kwan dok lok mukene ki ikin ma kicoyo ni. Inge ngwec, peny gi doki pingo gu ngweco i kabedo mono ci wek lukutu gu nywak lok ikin gi ka gu ngweco i kabedo mukene mapat.
- 7** Nwo yoo me man doki pi lok weng ma kicoyo ni.
- 8** Tim man dok odoco.

NYIG LOK MA KIRYEYOKI RYEYO

Teko	Abili	Lamok tam
Lalok maber	Ngat ma pegene	Lamar dano
Lapwony	Ngat ma gwoko lutino	Daktar
Tedo	Tye ki kero me lim	Langolkop
Ngat ma loyo gang l	Ger	

9 Nywako lok. Ka dong ityeko, wek lutuku gulwo lawala ci ipeny lapeny magi. Mii ni gi kare me gamo lapeny acel ka imede ki penyo lapeny mukene.

-
- Lok mene ikin gi ni ma obedo tek it in me moko tami kace kubedo pi coo, mon onyo pi kin weng?
 - Pol dano tamo ni coo keken aye romo tek, labongo lworo, tye ki kero me lim, ki lumok tam i gang. Gin tamo bene ni mon keken aye romo tedo ki bedo lulok maber. Wutamo ni ngo ikom lok magi?
 - Lacoo kikome mono kite romo bedo ber dok lagwok dano? Dako kikome cono romo bedo ki teko dok moko tam i gang? Tit lagam man ma imiyo.
 - Ka lameru matidi nyo lakeyu owaci ni imito bedo abili, ibiwaco ningi ite?

10 Loro ne. Kwan man matek: *Cawa mukene, dano ma ikin paci wa gibedo ki tam ni omyero watim jami moni onyo wabed kit moni pien wa tye lacoo nyo dako. Ento, wi romo cung kit ma mon ki coo weng romo timo jami mogo ma rom. Labole, coo ki mon weng romo bedo tek, labongo lworo, ger, labok lok, lagwok dano, ki lamar dano. Coo ki mon weng romo bedo abili, lucwer bao, lutedo ki lucat i cuk.*

11 Cikke. Kwan man matek: *Lwo lawala ci iwaci wa gin acel ma imito temo ne, kombedi nyo ka idoko dit, ma luwoti pe gi timo kulu. Labole, ma calo latin awobi, iromo temo tedo. Ma calo anyaka, iromo temo leko dyegi. Kit ma dong amio labole meno, tam pi jami mukene mapat ki meno.*

Bed oteka

30
Dakika

Nywako lapeny i lok komi ka idongo idoko dit

- 1 **Acaki.** Wek dul gulwo lawala ci ikwan man matek: *Tin wabiloko ikin wa ikom kit ma wamito ni kwo wa obed kwede ka wadoko domgo. Nywako lapeny i lok komi ka idongo adoko dit.*
- 2 Pok dul lutuku wek gubed idul aryo mapat pat. Anyira gumake ki anyira, ka awobe bene ki awobe.
- 3 Kwan lok aluba man matek: *Ket kong ni wubedo ludwok lok angeya i radio radio ma wutye ka penyo luwot wu. Abikwano lapeny man matek. Ki ngat ma kipoki kwede ni, obileyo penyo lapeng magi ma abikwano ni ki gamo ne bene ikin wu. Abikwano lapeny abic ci amiyo kare mo manok ikin lapeny magi wek ilok ki lawoti.*
- 4 Kwan dok lok aluba man ma i lyoo me adek odoce me neno ni dano weng oniang.
- 5 Kwan lapeny ma i bok ni mot mot. Inge lapeny man, mi dakika maromo aryo ki lutuku kit ma gumake kwede ni me lok ikin gi ma peya ikwano lapeny mukene.

Lapeny numba 1: Kit tic ango ma imito timo ne ka idongo idoko dit?

Lapeny numba 2: Itye ki gen ni cwari nyo dako ni obibedo nining?

Lapeny numba 3: Imito bedo ikin lwak ma obedo nining ka idongo idoko dit?

Lapeny numba 4: Kit jami ango ma imito timo ne pi kwo ikare ma itye ka doko dit?

Lapeny numba 5: Ite gi gen me bedo kit mego onyo mego angao?

6 **Nywako lok.** Ka dong dul lutuku ogamo lapeny weng, wek dok gulwo lawala. Peny lapeny magi ci icuk cwing dul man me nywako lagam gi ki luwotgi.

- Iwinyo nining ikare ma i nywako ki lawoti jami ma imito timo ne i anyim?
- Iloko pol kare ki luremi ikom kit ma imito ni kwo ni obed kwede i anyim?
- Ludito mene ma ingeyo ma iromoto lok kwede gi ikom jami ma imito timo ne i anyim?
- Kit jami ango ma iromoto timo ne me neno ni ilubu yoo atii ma weko itimo jami i anyim kit ma imito ni?
- Ngo ma iromoto timo ne me konyo lutino mukene ikin lwak wek gutim jami kit ma gimito timo ne i anyim?

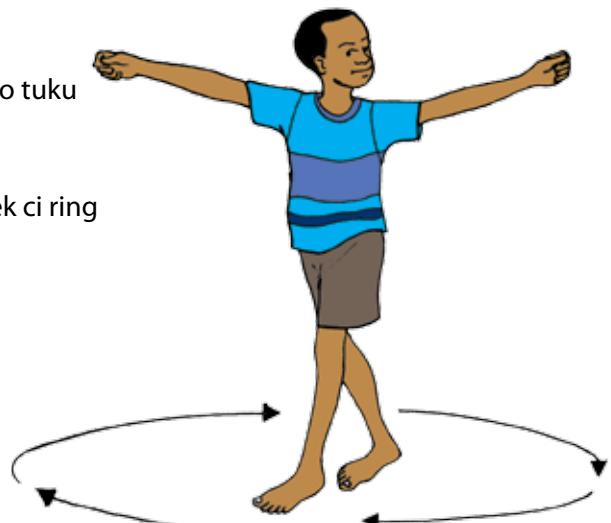
7 **Loro ne.** Kwan man matek: *Pire tek me bedo ki jami ma imito timo i anyim ikwo wa ki me tamo kit ma imito ni kwo ni obed i anyim. Pire bene tek me nywako jami ma imito timo i anyim ki luroki wa ki ludito wek gukonyi ikare me dongo ni. Lok ikom gin ma imito timo i anyim konyi me cobo gi.*

8 **Cikke.** Kwan man matek: *Lwo lawala ci iwac gin acel ma iromoto timo ne i mwaka ni ma konyi me cobo timo jami ma imito timo ne nino mo.*

Tuku ikom kit ma kongo obedo kwede

Ngec bot lador tuku: Mii kare ki lutuku ma nongo wigi wire me yweyo kong.

- 1 **Acaki.** Wek dul gulwo lawala ci ikwan man matek: *Tin wabi tuku tuku ma pwonyo wa ikom gin ma time ka dano omato kongo madwong okato.*
- 2 Yer kabedo aryo (labole te yadi aryo), ma kin gi tye mita maromo 20.
- 3 Pok dul man i iye aryo mapat pat, lwong gi ni dul nama acel ki dul nama aryo.
- 4 Wek dul nama acel gucung i kabedo acel ki dul nama aryo gucung i kabedo me aryo ma nongo gu pime apima ki lutowgi.
- 5 Kwan lok me aluba magi matek: *Man tuku pyem ma omyero inen ni ngat acel acel ma i dul ni oringo me oo i te yat ma loka wu ni (onyo kama tye iye)mapud pe jo ma i dul mukene ni oo iye. Ka adange ni "Citi onyo ngweci", ngwec onyo ring madwir ada da tung cel ka icit i gud yat.*
- 6 Dange "Citi!"
- 7 Kadong dul weng gu oo tung cel, wac dong dul ma oloyo tuku man.
- 8 Kwan lok aluba man matek: *Kombedi dong abiweko pyem man doko tek loyo ki ma naka nen ni. Ka adange ni "Ngweci onyo Citi!", omyero i wire ki ka ma itye iye ni tyen aryo, ci ingwec onyo iring tung loka acel (kama i pe iye ni)*
- 9 Dange "Citi!"
- 10 Kadong dul weng gu oo tung cel, wac dong dul ma oloyo tuku man
- 11 Kwan lok aluba man matek: Pi kombedi ni, wire tyen adek ci ring tung cel.
- 12 Dange "Citi!"
- 13 Kadong gu oo tung cel, ci dong iwac dul mene mu loyo.

14 Nywako lok. Wek dul gulwo lawala ci ipeny lapeny magi.

- Wuwinyo ning ma pud pe owire kidak inge wire?
- Wuneno gin ango ma dano ma ikin gang wu kany timo ka gubedo ka mato kongo? Cawa mukene ginjen calo gubedo ka wire?
- Wutamu ni tuku ni pore ki mato kongo iyoo ma ning?
- Jo matino adi ma mato kongo pien luremgi odiyo gi me mato ne kede bed nongo gi deg mato ne. Pingo wutamo ni tye kuman?

15 Loro ne. Kwan man matek: *Mato kongo madwong/tutwal romo kelo peko mapol calo poto peny i gang kwan onyo timo peny ki tuku marac ki moko tam marac. Kongo romo weko komi bedo lit/iwinyo komi lit, ki itimo jami ma cwero cwinyi onyo cwiny jo mukene. Ka imato kongo matek tutwal, cobo jami ma onongo imito timo ne i anyim loyi woko.*

16 Cikke. Kwan man matek: *Lwo lawala ci iwaci wa gin acel ma iromo timone ma yomocwinyi ki weko ibedo ki luremi me ka mato kongo. Tek lok man, "Me ka mato kongo, abi..." Labole, iromo waco ni, "Me ka mato kongo, abi cito ka tuku/gweyo odilo!". Kit ma dong amio labole eno ni, tam dok mukene.*

* Bulu ma tye ki two ma reto dano ni, kom gi lit nyo ngolo, omyero pe gutuk tuku man ento gubed tye ka nywako lok.

Bed oteka

1
Cawa

Nywako lok ikom kit me cobo peko

- 1 **Acaki.** Peny dul man wek gulwo lawala ci ikwan man matek: *Pol kare ka peko tye gang, dano tiyo gi gero calo dongo/goco nyo wacu leb/jami ma cwero cwiny dano. Tin wabiloko ikom yoo me cobo peko i gangi wa labongo tic ki leb marac ki dongo/gono dano.*
- 2 Pok lutuku i dul aryo, dul acel obed pa awobe ki acel obed pa anyira ka twere.
- 3 Kwan lok aluba magi matek: *Abiboko it wu goga mo macek ikom awobi mo nyo anyaka mo ma imwaka wu ni. Idul wu mapat pat, amito ni wu lok ikom tam ango ma wu romo miyo ne ki awobi nyo anyaka man ikom ngo ma omyero otim pi peko matye ka time gang labongo tic ki leb ma cwero cwing ki gero calo goco/dongo dano.*
- 4 Kwan dok lok aluba ma i yoo aluba me 3 odoco me neno ni dano weng oniang.
- 5 Kwan tuku me acel ma i bok ma pinyi. Mii dakika 10 ki dul magi me nywako ne.
- 6 Inge dakika 10, peny dul magi me waco tam ango ma gitye kede pi Ogwang.
- 7 Ka gutyeko waco ne, tim dok gin acel meno pi Akello ki Opio.

Ododongo 1: Won Ogwang dwogo gang ki katic ki lela manyen. Cutcut, Ogwang gin gi omegi ne ki lumegi ne gicako laro nga ma myero ongwech ki lela. Imiyo tam ki Ogwang ni otim ngo?

Ododongo 2: Akello mwaka ne tye 13 dok mito cwalo cawa ne ki lureme. Lamine matidi ma mwaka ne tye 7, lubu kor Akello gin ki lureme ka mo keken ma gi cito iye dok pe romo weko gi mot. Man weko Akello kiniga mako/cwinye cwer pien en mito ni lamine pe obed ka lubu kore. Ngo ma myero Akello otim?

Ododongo 3: Opio obedo latin kayo dok en aye ma tye loyo gang. En tiyo pi cawa malac dok dwogo gang ma nongo ool nino ducu. Cwinye cwer ada da ka omegi ne ne ki lumegi ne guding dok pe gitimo tic gi mo keken. Ngo ma myero Opio otim?

8 **Nywako lok.** Peny dul wek gulwo lawala ci ipeny lapeny magi.

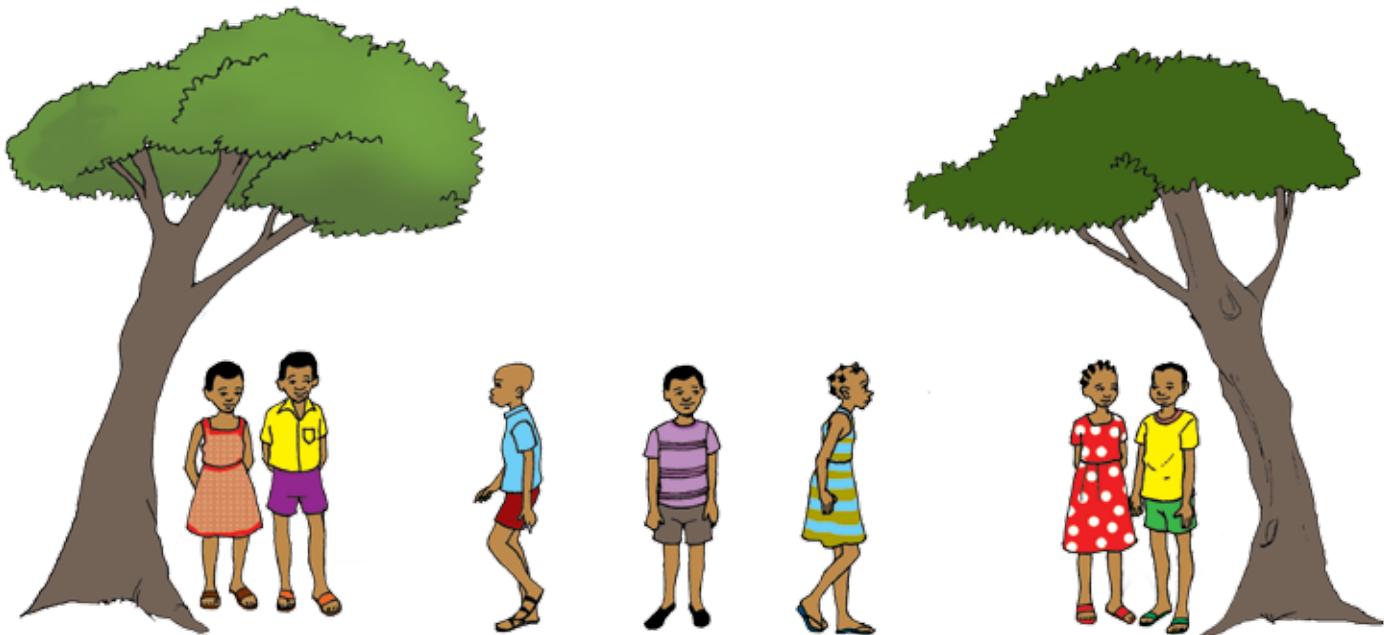
- Ki i gang wu, omego ki lumego mono pol kare gitiyo ki gero ka peko mo tye?
- Wutamo ni tam ma omiyo bot jo matino eni ikom ngo ma myero kutim ka peko tye ni bene romo tic pi in ki luroki?
- Pingo wutami ni pire romo bedo tek me nongo yoo me cobo peko ma pe ki gero?
- Anga ma iromo lok kwede kace tim gero tye matek i gang wu?

9 **Loro ne.** *Tic gi leb ma cwero cwinyi ki gero kace peko tye i gang romo bedo ma lit ada da dok pol kare pe cobo peko ma tye. Cobo peko tero kare ma matek ada me lok. Ka iromo lok ki jo gang wu ikom jami ma pe yomo cwinyi, wuromo kati ki yoo me cobo peko magi wek dok gin magi pe otimo odoco. Man obikonyo wek gang wu obed matek dok ki yot kom.*

10 **Cikke.** Kwan man matek: *Lwo lawala ci iwac nyng ngat acel ma ibipwonyo lok kwede wek pe iti ki gero ki leb ma cwero cwing ka lweny tye i gangi.*

Tuku ikom penyo latic yot kom

- 1 **Acaki.** Wek dul gulwo lawala ci ikwan man matek: *Tin wabiloko ikom yoto kom ki aloka loka ma time i komwa.*
- 2 Yer kabedo aryo (labole yadi aryo), ma lac kin gi tye mita maromo 10. Wac ni kabedo acel kilwongo ni "ADA" ki acel kilwongo ni "GOPA". Idyee kabedo aryo ni kilwongo ni "PE ANGEYO".
- 3 Kwan lok aluba magi matek: *Abikwano lok macek. Ka itamo ni lok man tye ada ci ring i kabedo ma kilwongo ni ADA ni. Ka itamo ni lokke tye gopa ci ring i kabedo ma kilwongo ni GOPA ni. Ka pe ingeyo, ci cung idyere. Abikwano gin ma daktar waco nit ye lagam ma kakare ni.*
- 4 Kwan lok me acel ki i bok ma pinyi. Mii kare ki dul me ngwec cito i kabedo ma guyero.
- 5 Ka dong dutyeko ngwec, kwan lagam ma pinyi.
- 6 Nwo man pi lok macego mukene ni weny.

Lapeny:	Ka latin nyako ocako neno ruk, nongo dong kare ne oromo me nyome ki me nywalo lutino.
Lagam:	<i>Daktar waco ni eni pe ada. Ka anyaka ocako neno ruk, te loke ni dong romo yac ento wiye ki kome pud pe tye ma oyube me cako nywalo lutino.</i>
Lapeny:	Bulu kato ki aloka loka me kom ikare mapat pat dok bene pe time marom.
Lagam:	<i>Latic yot kom waco ni man lok ada. Obedo gin ma time pi awobe ki anyira mukene me neno aloka loka magi nongo pud kitino ki mukene kato ki iye ma dong gi dongo.</i>
Lapeny:	In pe laco kikome ka pud pe irwate ki anyaka i butu.
Lagam:	<i>Latic yot kom waco ni man goba. Coo madwong kuru wang ma dong gudoko dongo ka gicako rwate ki mon ibutu.</i>
Lapeny:	Pol awobe cako telo ikare mapat pat ka gitye kadongo.
Lagam:	<i>Latic yot kom waco ni man lok ada. Telo pa kom awobe ki lek ni itye imar obedo gin ma time.</i>
Lapeny:	Anyira ma cak kor gi dongo cako rwate ibutu ki coo ma nongo pud mwaka gi tino.
Lagam:	<i>Latic yot kom waci ni man lok goba. Cak kor dongo kare mapat pat dok mogo bedo dongo loyo mogo. Moko awene ma mito icak kwede rwate i butu ki lacoo/dako ocung ikom bedo ki neno ni itye ki lawoti ma gene, ngeyo kit me tic ki roc bol, ki yoo mukene me lago nywal wek igwokke ki two jonyo ki yaco ma nongo pe iyube iye, ki lok maber ikin in ki lawoti nyo lato ni.</i>

7 Nywako lok. Wek dul gulwo lawala ci i peny lapeny magi.

- Jami manyen ango ma inongo ngec iye ki ituku man?
- Ngo manyen ma imito nywako nyo waco ki awobe ki anyira mukene ki i caro wu?
- Kit lapeny ango ma wutye kwede ikom komu ki lok me rwate i butu?
- Tye daktari onyo ludito mogo ma wuromo penyo lapeny magi bot gi?

8 Loro ne. Kwan man matek: *Latic yot kom ki ludito mukene tye ki ngec mapol ikom aloka loka ma time ikomu, lago kin nywal, two jonyo ki two mukene ma jobo iyoo me butu. Pire tek me penyo lapeny magi kombedi wek iyube pi aloka loka magi ma ikato ki iye.*

9 Cikke. Kwan man matek: *Lwo lawala ci iwaci wa Latic yot kom nyo ladit ma ingeyo ma iromoo cito botgi ki lapeny ikom yoto kom ikare me rwate ibutu ki bedo ikin coo ki mon.*

Ododo ikom neno ruk i igang kwan

1 **Acaki.** Wek dul gulwo lawala ci ikwan man matek: *Tin wabiloko ikom konyo anyira me bedo igang kwan ka gitye ka neno ruk onyo kwee dwe gi. Lok man pire tek bot awobe ki anyira weng.*

2 Kwan lok aboka man ki dul:

Esther pol kare nongo winyo ebedo calo anyira mukene ni. Ento ma mwaka ne oo 11, cak kore ocako kati matidi, ki yee okati ikome me mon ni, ki ite ywete. Inino mo acel, onongo remo i cuwal late bongo ne. Obedo i ot kwan nino eno weng ka paro loka remo ni. Ma en ooa malo, awobi acel oneno remo ni, madong onongo okato woko ibongo ne, ci owaco ki lutino kwan weng ma i ot kwan. Lutino kwan weng gunyero ka dok gicimo en. Esther oringo gang ki koko ma okwonge pe me dok cen igang kwan. Ikare ma oo gang, owaco lok man ki wayo ne Eunice. Eunice obunyu ci okete piny ka otite jami weng. Eunice owaco ki Esther ni jami weng ma otite ikome ni obedo gin matime. Ngo ma en tye ka kato ki iye ni obedo acaki tegi. Ikare me tegi, tunnu onyo cak kor anyira doko dongo, yee twii ite ywetgi ki kom gi me mon ni. Tac anyira doko dongo nyo malac, ki dongo mabor dok bene gi doko pek. Man te loke ni gi cako neno remo dwe kidwe ma kilwongo ni ruk. Esther obedo ki wuu matek me winyo ni mon weng ma i wilobo kato ki i aloka loka man. En obedo ki wuu matek loyo doki ikare ma Eunice otite ni lutino awobe bene ki cato ki i aloka loka ma nongo gitye ka dongo ki tegi. Awobe bene yee bino ikom gi weng, gi dongo mabor, ngwec komgi bedo tye, dok bene gi leko ni gitye imar ma weko gilayo lac nyodo idye wor. "Ka onongo gitamo ni man mono lek ni itye imar ma kelo lac nyodo ni bene time i ot kwan, onongo gwok kono pe gi nywaro anyira ma gineno ruk," Eunice wayo ma ryek owaco. Man oweko Esther owinyo maber dok cwinye okwee. Eunice owaco ki Esther ni en romo tic ki sanitary pads nyo bongo ma ongolo nyo karatac me cito i coroni me jolo remo ikare me ruk wek remo pe okati wa i bongo ne ki woko. Owaco ki en ni omito obed ki tek cwiny ma wiye tye ayila malo dok pe owek ngala pa lutino awobe ni ogeng en ki ikwane. Awobe bene kato ki aloka loka ma romo kelo lewic. Gi bipwonye pe me nywaro dano daki.

3 Kwan lok aboka man odoço.

4

Nywako lok. Peny dul man lapeny magi. Mii it gin kare me tamo lagam gi ki me nywako ne ki luwotgi.

- Lok aboka man winye calo gin maromo time ikin paco wu?
- Pingo lutino matino nywaro luwotgi ikom neno ruk ki twii pa yee nyo aloka loka mukene ka dano weng kato ki iye?
- Ngo ma wuromo timo ne me neno ni wek anyira owiny maber ikare ma nongo gitye ka neno ruk ma nongo gitye igang kwan?

5

Loro ne. Kwan man matek: *Lutino weng ma tye ka dongo i wilobo kato ki aloka loka ma romo weko pe gi winyo maber dok kelo lewic. Cawa mukene, anyira nguku cito igang woko ka gitye ka neno ruk. Man romo weko gin dong anget ci balo kero gi me kato peny. Pire tek me konyo anyira ki yoo me gwoko gin igang kwan, dok pe me nywaro gi nyo ngat mo keken pi aloka loka ma time ikom.*

6

Cikke. Kwan man matek: *Lwo lawla ci iwac nyng ladit acel ma iromlo lok kwede ikom neno ruk, lek ni itye imar, aloka loka i twon ki dong aloka loka mukene ma tye ka time ikomi.*

Nywako lok ki wayo gin ki nero

- 1 **Acaki.** Wek dul guyub lawala ci ikwan man matek: *Tin wabiloko ikom tic wa calo awobe ki anyira.*
- 2 Kwan waraga man ma pinyi bot dano ma ogure man matek: *Nywako lok ki waya dok ki nera*

Waya,

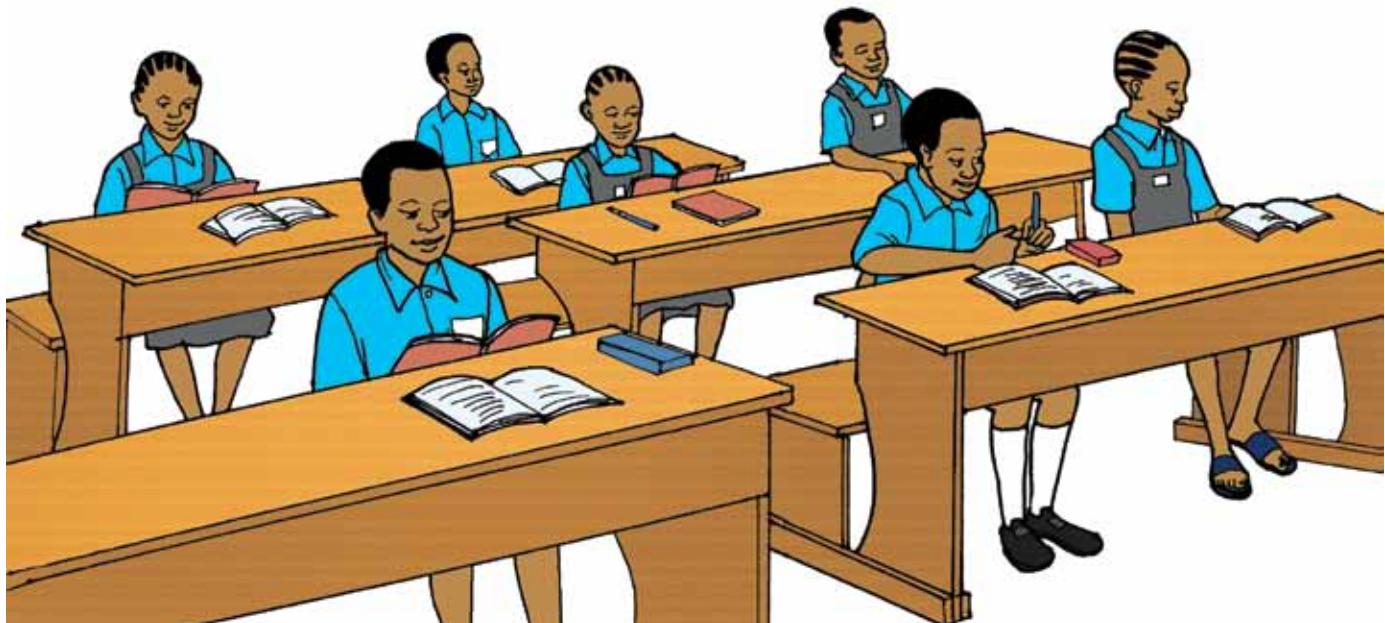
Nino ducu ka angijo i ot kwan, aneno nongo anyaka mo peke i gang kwan. Awobe weng pol kare nongo gi tye ento anyira luwota mapol guweko kwan woko. Pud lawor en, awinyo lunyodo na ka gi tye ka lok. Gubedo ka Waco ne ni gipeke ki lim ma pol i mwakra ni dok wel culu kwan odoko tek. Gi mito ni omera omede ki kwan. Gu Waco ni omyero gi kwany an woko ki i gang kwan wek gi gwok lim meno. Pingo anyira aye pol kare ki kwanyo gi ki i gang kwan ento awobe ki weko gi?

Kipwola

Nera,

Kit ma atye kadoko dití, atye ka niang kit ma tica calo laco obedo kwede me gwoko gang or lugang ma mega. Ento, wora pe ki cawa me bedo kwedwa. En dwogo ki igang tic, camo, ci cito nino woko. Cawa mukene gere ikomwa ki ikom mamawa. Bedo dong calo en pe tye ka gwoko man kulu. Amito cawa me bedo ki wora. Waromo timo jami mogo kacel dol bene en romo konya ki timo tic ma kimiyo ki igang kwan. Konya imina tam kong ikom ngo ma omító atim do.

Opio

3

Nywako lok: Peny lapeny magi bot dul. Mii it gin kare me tamo lagam gi ki nywako ne ki luwotgi ma pud pe ipenyo dok lapeny mukene.

- Lok ma owinyo i waraga ni oneno time i gang kwan wu ki i gang wu?
- Wutamo ni kwan pa awobe pire tek loyo pa anyira? Kony itit lagam man matut.
- Wutami ni ngo ikom tic pa laco calo lagwok gang ka en pe tye ki cawa me bedo gi jo gang ma mege?
- Ka onongo ibedo wayo Kipwola, onongo imiyo tam ni en otim ngo?
- Ka onongo ibdeo nero Opio, onongo imiyo tam ango ki en?

4

Loro ne. Kwan man matek: *Anyira tye ki twero ma rom ki awobe me kwan, kit ma bene gitye ki twero marom me tuku ki dworo wi lutino ma i ot kwan ni. Coo ma wore en aye obedo coo ma tero jo ma i gangi ki woro, bedo ki cawa pi lutino gi dok bene bedo calo lanyut maber.*

5

Cikke. Kwan man matek: *Lwo lawala ci iwac gin mo acel ma ibitimo ka idoko dit me neno ni anyira ki awobe ma igang wu ki tero gi marom dok ki woro.*

Tuku ikom pokotic ma i gang

- 1** **Acaki.** Wek dul magi guyub lawala ci i kwan man matek: *Tin wabiloko ikom kit ma awobe ki anyira giromo pokotic ma ipaco, me konye ikingi kijo ma i paco.*
- 2** Kwan lok me aluba magi: *Man obedo tuku me nyero ma wabi temo byeko ngo ma ngat man tye ka timo ne. Ngat man obi aa malo i nyim dano ci poro tuku ikom tic mo acel ma awobe nyo coo romo konyo anyira nyo mon ki timo. Dano weng ma idul ingeye gu bitemo byeko tic ango ma ngat moni tye ka poro tuku ne. Ka gu byeko kakare ci ibedo piny ci dok ngat acel mukene aa malo inyim dul ka poro timo tic mukene mapat ma awobe romo konyo anyira ki timo. Cik me acel en aye ni omyero imede ki poro tic man nio Wang ma kibiko kakare. Cik me aryo aye ni pe omyero ilok onyo iwac gin mo ento itii ki komi keken me poro nyutu tic man. Cik me adek aye ni, pe iromo nwoyo poro tic ma lawoti dong oporo. Ka dano weng dong otyeko poro ne, ci nongo dong tuku man otum.*
- 3** Kwan lok aluba ma i lacim me aryo ni doki me neno ni dano weng oniang.
- 4** Ka dano weng dong tye atera, yer ngat acel me cito ka cako. Kwan acel me oo i adek ci idange ni "Caki!" Ngat ma kicimo me acel aye cako tuku me poro tic. Ka dul obyeko kakare ci latuku mukene dok cako, mede kumeno wang ma dano weng otyeko. Poo wii lutuku ni pe omyero ki nwo tic ma dong ngat mukene oporo timo ne.
- 5** Wek dul gudong cingi me pwone pi byeko tic magi weng kakare.

6

Nywako lok. Ka tuku man otum, wek gulwo lawala ci ipeny lapeny magi. Omyero ineni ilwongo dano mapat pat mapol me lok. Wek anyira ki awobe weng guloki.

- Ngo ma imaro gi ituku man?
- Ki igangi wu, anga ma pol kare timo tic ma in ki luwoti ma i dul wu oporo ni?
- Ngo ma romo time ka lutino awobe gucako konyo anyira ki tic ma paco?
- Pingo itami ni pire tek pi awobe me poko tic ma paco ki anyira?

7

Loro ne. Kwan man matek: *Ka coo ki mon, awobe ka anyira, poko tic ikingi, weko gangi ki lwak bedo tek. Ka awobi okonyo lamine ki tic, lamine bedo ki cawa me timo jami mukene ma calo kwano buk ki gang, ma weko en bedo i gang kwan.*

8

Cikke. Kwan man matek: *Lwo lawala ci i cikke. Ka in latin awobi, waci wa tic acel ma iromo konyo lamero nyo mamani ki timo ne. Ka in latin anyaka, waci wa gin acel ma ibi romo timo ne maloyo ka kitye ka konyi ki tic me paco, labol calo kwano buk. Tam pi lagam mukene mapat ki ma awaci calo labol ni.*

Kad me tic pa OTEKA

Kad me tito lok ada

Pi bulu matino (Mwaka 10-14)

Kad me lok man tye ki ngec i kom:

Cal pa lacoo manyuto alokaloka ikome ikare me dongo ne

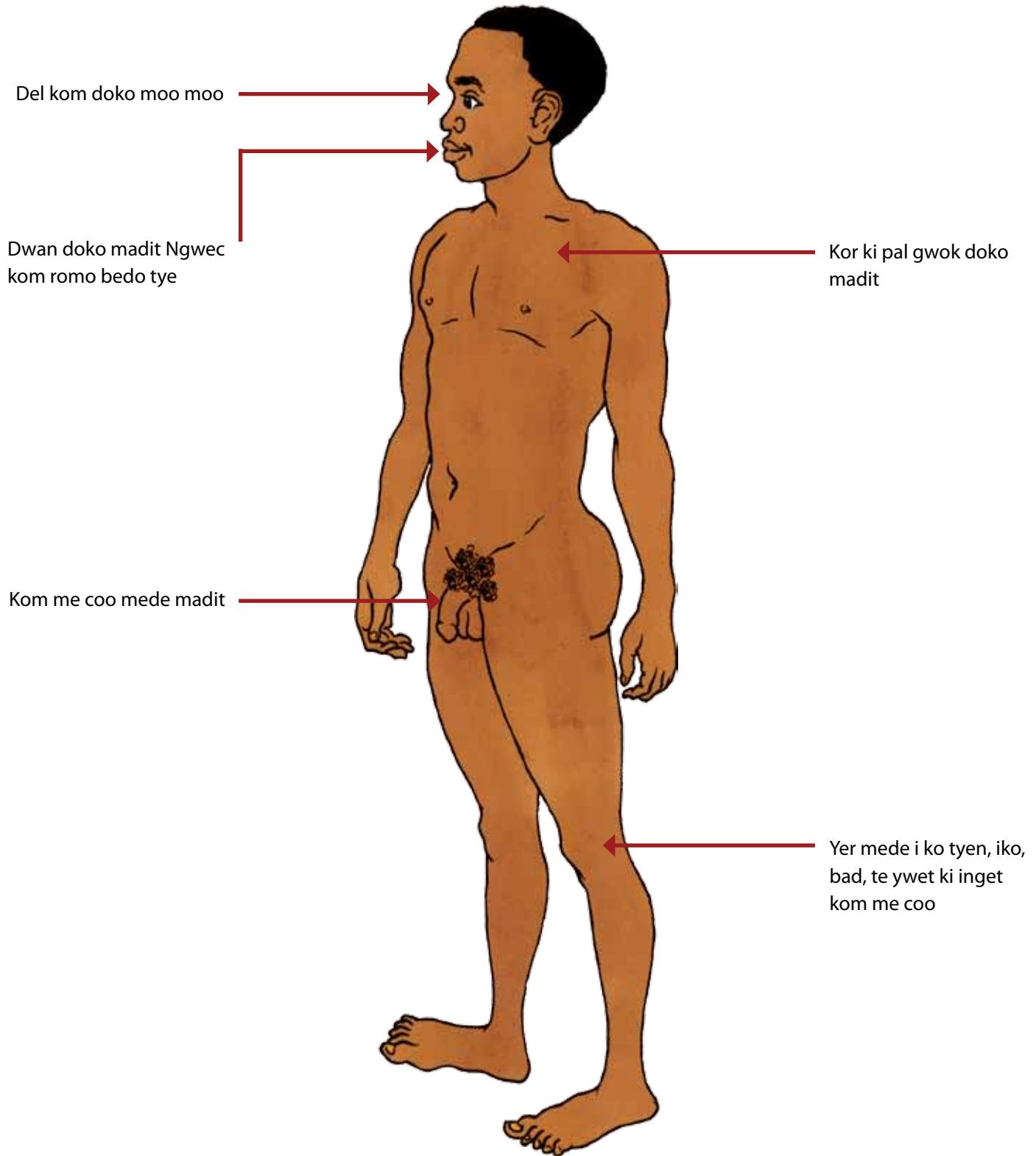
Cal pa dako manyuto alokaloka ikome ikare me dongo ne

Lapeny ma ki maro penyo ki lagam gi

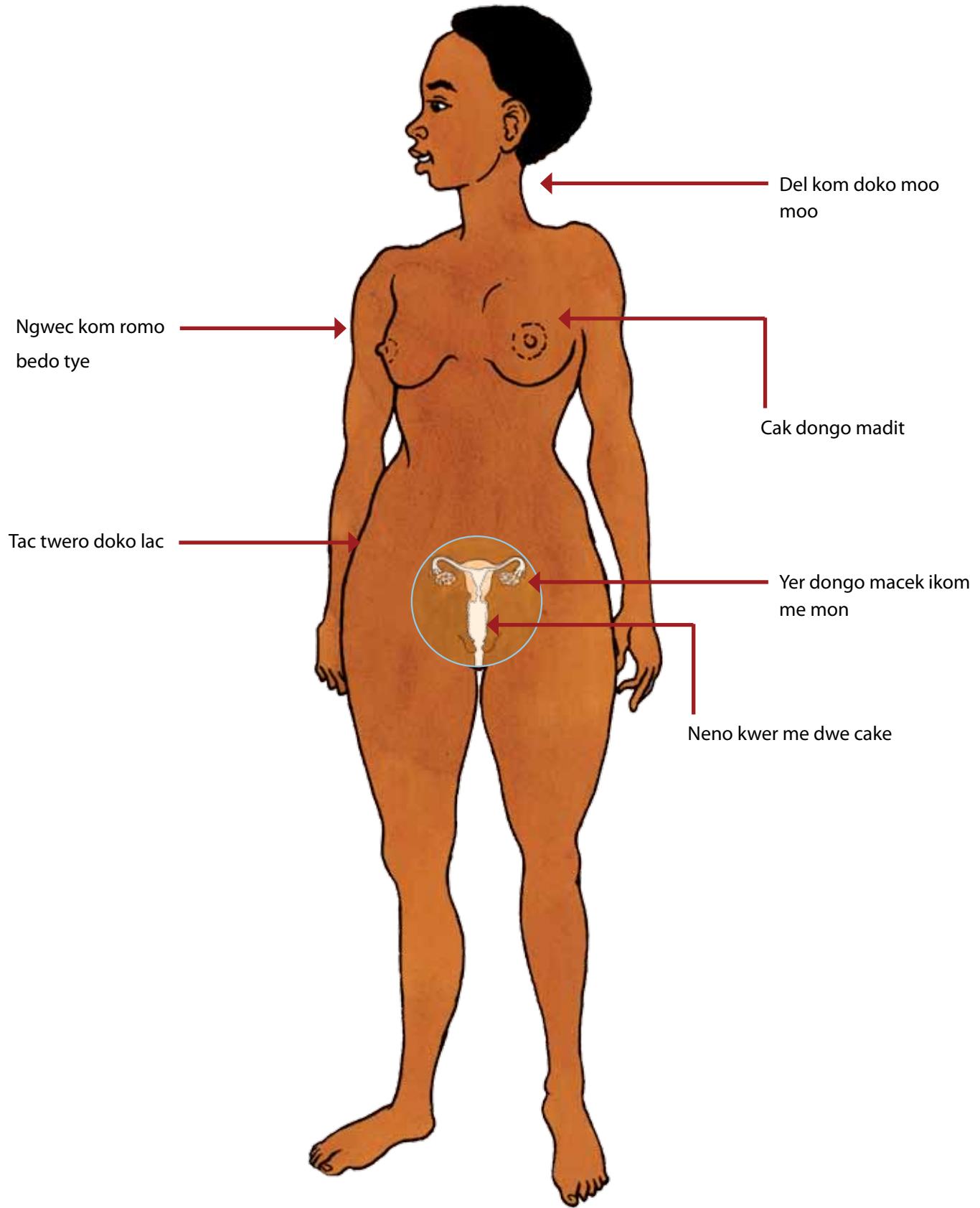
Cal pa lacoo

Myero otii kwede i Kad me tic pi bulu me mwaka 10-14

Cal pa dako

Myero ki tii ki Kad me tic pi bulu me mwaka 10-14

Lapeny ma ki maro penyo ki Lagam gi

Tegi obedo gin ango?

Tegi obedo kare ma lutino pe dong gitye lutino matino dok bene pe gitye jo madongo. Ikare me tegi, dul kom mapat pat pa awobeki anyira bedo ki aloka-aloka ma nyute-kom gi dongo madito dok maboco, nyim gin tegi ka dok yee pol kare cako dongo i kabedo mukene ma ikom gi. Ikare me tegi, nyako kome lokke bedo atera me yac ka latin awobi bene lokke bedo ki kero me yaco nyako.

I kare mene ma awobi ki anyaka donyo ki kare man me tegi pa kom?

Tegi aye kare ma aloka-aloka nen i dul kom lutino ma nongo gitye kadongo me doko jo madito. Anyira pol kare aloka-aloka cako time ikomgi con loyo awobe. Pol anyira aloka-aloka cako nen i dul komgi ka gitye ikine ka mwaka 8-13, ki awobe cako neno aloka aloka ka gitye ikine ka mwaka 10-15. Romo bedo con onyo romo bene lacen. Ngat man tye pat manok ki lawote, pi meno, ngat acel-acel donyo i tegi ikare ne kene. Aloka-loka i tam ki kom mede ki time nioo wa ikine me mwaka 19 onyo 20.

Obedo gin ma time pi awobe ki anyira mukene me tegi con loyo luwotgi?

Kakare. Awobe mukene cako tegi con ki mwaka 10, mukene gicako tegi ki mwaka 15 kulu. Anyira mukene gicako tegi con ki mwaka 8 keken ento mukene gicako tegi wang ma gu oo mwaka 13 onyo makato. Ngat man kome yot kit ma gin tye kwede. Ento, ka anyaka pe ocako neno ruk ma en dong tye ki mwaka 16, ci en omyero ocit onen lagwok yot kom.

Neno dwe/ruk en aye obedo gin ango?

Cwer pa remo matime ikom mon dwe ki dwe obedo gin ma oporo matime ikom mon ma dong oo imwaka moni kare ki kare. Pol kare tero nino adek onyo angwen ka juke. Man tye lanut ni nyako ma dong tye kaneno gin man dong twero yac ka orwate ibuto labongo gwoke.

Lawala me neno nino ruk obedo gin ango?

Lawala me neno ruk obedo kare ma cake ki i nino me acel me neno ruk me oo inino me agiki ma pud pe icako neno ruk me dwe meno. Kit ma man time pol kare, oweko kilwongo ki "lawala."

Kare mene ma nongo dako onyo lacoo tye atera onyo romo yac?

Bedo atera tere ni nongo dako romo yac. Pi kare maromo nino 12 ikare me neno ruk, mon ma pol kare neno ruk ikine nino 26 ki 32 ki maro bedo atera inino 8 me oo 19 me lawala gi. Ka dako orwate i butu ikare ma en tye atera ni, yacu omaro bedo tye. Coo tye ki kero me yacu dako cake inge kato pa pig me acel wa i agiki pa kwo gi.

Yube pa tong dako obedo gin ango?

Yube pa tong dako obedo kare ma tong dako o aa ki ot te. Man pol kare time ki idye lawala neno ruk pa dako. Dako romo yac ka tong lacoo orwate ki tonge ka gu rwate i butu. Ikare man ma nongo dako tye atera ni, en cawa mukene neno pig gin mo matar ii cuwale onyo winyo kome me mon odyak.

Ngo ma obedo dyak dyak ma kare mukene tye ite cuwal pa anyira ni?

Kare mukene anyira neno pig gin mo matar ite cuwal gi onyo gi winyo kom gi me mon odyak-man kilwongo ni kati pa pii ki ikom. Anyira pol kare ki winyo man ikare me yube pa tong dako, ma nongo gitye atera. Pii man ki dyak pa kom gi me mon konyo tongo lacoo me kato ki ot nywal me cito ka rwate ki tong dako.

Anyira omyero guket gin mo i kom gi me anyira wek nywece obed maber?

Pe omyero guketi. Lwoko kom gi me anyira ni ki cabun ki pii nino ducu weko bedo maleng. Keto gin mo ii kom gi me anyira weko kom bedo mu twoo, il onyo weko ki nongo two.

Anyira romo gwoke ningin ikare me neno ruk ka gi peke kede lamwol kom/pad?

Ka lamwol kom peke, tic ki karatac me coron onyo bongo pama ite cuwal bene konyo me jwino romo. Ber bene ka i kwanyo karatac coron onyo bongo pama mukene me wek iloki i kare me dye cen.

Telo obedo gin ango?

Telo en aye jing matek pa nyim laco malube ki ringo pa remo i lee ma i nyime. Awobe ki coo pol kare gi telo wang mapol i dye wor. Pol kare time me coo ma nyime nongo ocung matek. Man gin ma time. Awobe ki coo bene gitwero telo i dye ceng i cawa ma nongo pe gitye ka tamo ni gi bitelo, kedi bed nongo gi peke ki miti me butu. Coo ki awobe pe giromo diyo awene ma ki telo kwede. Man gin ma pol kare time i yoo me dongo pa nyim gi ikare ma nongo gitye ka dongo doko madit.

Lire obedo gin ango?

Lire pa coo obedo yango del ma umu wi nyim laco. Kace awobe olire, gin mo peke ma omyero owek en obed ki lworo, lire pe balo butu ki dako ikare me anyim. Lire ma coo romo konyo gengo awobe onyo coo nongo two jonyo. Ento man pe gengo nongo two jonyo matwal. Kede bed owobi olire, pire tek me tic ki roc bol iyoo matir kare weng ma en rwate i butu.

Lac nyodo ki nyig lacoo en aye ginango?

Lac nyodo en aye obedo gin matar ma kati ki iyim laco kacel en otelo. Lac nyodo tye ki nyig lacoo. Nyig lacoo obedo dul kom lacoo ma ka oribbe ki pa dako yubu latin. Lac nyodo yube ki i nyig man lacoo. I pig kom laco acel acel ma oton nongo tye iye nyig laco mapol ata. Kace pig kom meno odonyo ikom nyako me mon, nyako romo yac.

Leg ni itye imar obedo ngo?

Ikare me tegi kom lok ki cako yubu lac nyodo/pig kom. Lac nyodo man nongo kit ye atera me kato ki ikom dok man time i yoo me "lek ni itye imar". Pol kare bulu ma tye ka tegi ma awobe gi coo otiko nongo gu telo, ki cawa mukene ki pigi i bongo gi onyo kaburu. Man obedo gin ma time.

Nyim coo mono dite ma opore omyero obed rom mene ki ocung nining?

Nyim laco bedo dit ne onyo titi pire pe tek dok en aye pe nyutu kace loco romo yaco dako onyo lamar maber. Pi coo madongo, nyim ma tye idyere nongo ikine maromo pore ki bor pa cingi kace otelo. Pi lutino ma gitye ka tegi, pe tye dit pa nyim mo ma ki romo tic kwede ni en aye opore onyo tye idyere pien awobe komgi tegi imwaka ki twiro mapat pat. Ikare me tegi ikine ka mwaka 10-18, nyim ki tong man-gi ruyu dongo ki tegi kede bed ni nyim gi pe juku dongo ni oo wa i imwaka 21. Pe tye tung ka mo keken ma myero okem ka ojing matek.

Lac nyodo mono ki lac pii gi romo kato ki ikom dano kacel?

Lac pii ki lac nyodo weng gikato ki i yoo acel. Ento, "lageng" mo tye calo dugola mo matidi-ki i te yoo ma lac aa ki iye me kato woko ma pe yee lac pii me kato kacel ki lac nyodo.

Yoo ango ma iromo lwoko onyo weko komi coo bedo maleng?

Tii ki cabune me lwoko komi me coo. Ka komi me coo pe liro, cii ill del wii komi me coo cii ilwok tere piny.

Cukcuk en aye ginango?

Cukcuk obedo kare ma awobi onyo anyaka gudu onyo tuku kikome me mon onyo coo pi nongo miti kit ma rwate i butu ni. Cukcuk oo wa i cung matek pa kom lacoo ka weko pig kome kati onyo ok mite ma loyo weng pi anyira. Pe tye yoo mo maber loyo onyo marac loyo me timo man.

Cukcuk romo kelo peko mo me yot kom?

Gin mo marac peke. Tim man pe kelo peko mo keken kadi ka ibed ki timo tere-tere. Dok bene, pe twero weko yacu mo bedo tye, nongo kwidi two jonyo onyo, two mukene cobo iye me rwate i butut. Cuk cut pe balo kero pa laco me yubu lac-nyodo onyo bedo atera pa mon. Kadi bed ni pol kare lewic mako dano me lok ikom tic man, lewic mo peke iye.

Anyira bene romo tic ki yoo mukene me cobo miti gi labongo rwate ki lacoo i butu?

Kakare Obedo gi matime pi anyira me tic ki yoo me tuku/gudu kom gi pi cobo miti gi me rwate i butu. Pol anyira cako timo man ikare me tegi gi me dongo doko dit. Man pe kelo yacu, onyo two mukene ma kobo ka i rwate i butu.

Dako romo yac kadi bed ni pud wang me acel me rwate i butu ki lacoo?

Kakare, dako romo yac kadi bed pud wang me acel me rwate i butu. Cawa mo keken teki dako orwate i butu ki lacoo ci kome me coo odonyo i kome me mon, en romo yac. Bene iromomo nongo two ma kobo i yoo me rwate i butu teki dako onyo lacoo orwate i butu, kadi pud wang me acel.

Ngo ma mite wek yacu otime?

Kadi bed ni yacu pe twero time i cawa weng ma ki rwate i butu, romo time kace jami adek magi gutime: 1) tong nyodo omyero obed tye i ocike pa dako, ocike ma tong dako kato i iye me cito i ot nyodo ka ma latin dongo ki iye; 2) lac nyodo pa laco omyero oribe ki tong dako wek okel latin; dok 3) tong nyodo ma guribbe dong me kelo latin ni omyero gumoko i kor ot nyodo pa dako.

Ocake mwaka mene ma anyaka romo yac kede?

Ka nyako dong ocako neno ruk, tere ni dong kome romo yac ka en orwate i butu. Ento man pe tere ni kome ki wiye dong tye atera me nywal. Man tyene ni kome aye romo yac.

Yacu kiromo gengo ningin?

Kace laco ki dako gimoto rwate i butu labongo nongo latin, giromo tic ki yoo me lagu nywal pi gengo yacu. Tye yoo mapol ma giromo tic kwede ma ikine tye iye tic ki roc bol, yat amunya me gengo nywal, yat ma kitucu atuca, nyonyo akwoya ikom mon, ki yoo mukene matye con. Lok ki latic yot kom pi nongo negec ikom yoo matye. Kace laco ki dako gitye katic ki yoo mo keken iyoo ma atir, meno tere ni gin tye ka "gwoke" ki ikom yacu. Kace gutiyo ki roc bol medo ikom yoo mukene me lagu nywal, tere ni gitye ka "gwoke" ki ikom yacu wa ki ikom two makobo i yoo me rwate i butu calo two jonyo.

Bulu matye ka tegi rom tic yoo weng me gengo yacu?

Bulu ma tye ka tegi, kono matye igang kwan onyo pe igang kwan romo tic ki yoo mo keken me gengo yacu. Kono do, tweno onyo nyolo ocike pe opore pi bulu matye ka tegi pien ka kitiyo kede kicel ci dong ngat meno pe obi yac matwal. Ki bene yoo mogo calo ngeyo nino ma iromomo yac kede calo me tic ki "moon beads" ki kwano nino ma itami ni nongo tye maber, pe opore pi bulu ma pud ocako neno ruk cok cok. Man pien anyaka onyo dako omyero onge nino me kare ma tero i neno ruk wek yoo magi ogeng yacu.

Anyaka romo yac i kare me neno ruk?

Kakare, romo time kede bed ni man maro time. Man romo lub kare ma en tero ineno ruk, nino adi ma neno ruke tero, ki awene ma en rwate kede i butu pien lac nyodo/kom lacoo tero ningi moog ma nongo tye ikome.

Pingo tye mon mogo ma pe kiromo nywal?

Pe bedo kero me yac romo bedo pien dong mwaka ni otegi onyo peke tye ikom lacoo, dako onyo wun weng. Kare mukene daktar pe romo nongo tyen ngo ma oweko in be iromomo yac.

Pi kare marom mene ma omyero jo ma ot okur ma pud pe teme me nongo latim mukene inge nywal?

Pi yot kom min latin ki latin, omyero gukor pi mwaka aryo yako ki teme me nywalo latin mukene.

Mwaka mene ma opore pi dako me yac?

Ber tutwal pi dako me bedo mwaka 18 ka oyac me acel. Mon romo mede ki nywalo lutino kede ikine mwake 30 ki makato, ci kony pa laro yacu peke nio wang ma dako kome ki adam me tye atera. Man tyero bedo ni nongo dong en otyeko kwan, tye ki lawote ma mare, tye ki cente maromo gwoke paco ne, ki no dong omoko tame ni emitio bedo ki lawote pi bedo i ot.

Ngo ma myero ngat mo otine ka gu rwate i butu labongo gwoke, calo ka roc bol oyec, okati woko ki bol onyo dong ikom dako?

Cit cutcut i ot yat onyo ka cato yat me nongo yat ma tiyo kede cutcut me gengo yacu, ma cawa mukene kilwongo ni yat me tic kede inge odiko. Yat amunya cutcut gengo yacu inge rwate i butu labongi gwoke. Yat man kiromo munyu pi nino abic inge rwate i butu. I ot yat mukene lutivek yot kom romo miyo yat maromo gengo kobo pa gwedi two jonyo. Ka roc bol omoko i kom dako, en romo cwalo cinge ikom me mon ni moto ci kwanyo roc man woko. Ka tek me kwanyo ne, cit i cutcut i ot yot kom wek ki kwanyo.

Two ma kobo iyoo rwate i butu ni kobo ka dano orwate iyoo me butu ma kom lacoo ki dako pe rwate ni?

Rwate i yoo me butu ma kom lacoo ki dako pe rwate ni obedo time calo doto kom dano me coo onyo nango kom dano me mon. Two mogo romo cobo i kit yoo man me rwate i butu.

Kwene ma ngat mo romo pime iye pi two jonyo ki two mukene ma kobo iyoo me butu?

Tye kabedo mapol me pimo pi two jonyo ki two mukene ma kobo i yoo me rwate i butu. Lok ki dul lutivek yot kom me ikin gang, ngat mo keken i ot yat ma cok kede, ngat ma tye i gang tuku/pwonye pa bulu onyo lapwong onyo ladit ma igene me niang kwene ma iromo pime iye.

Two jonyo ki two mukene ma kobo iyoo me butu ni?

Two jonyo pe cang. Ento tye ki yat ma konyo ka itye kede. Man obedo munyu yat acel onyo makato pi nino ducu. Yat amunuy man ma ki lwongo ni ARVs ni Iwenyo ikom gwedi dok gwoke komi me bedo matek. Pol two ma kobo iyoo me rwate i butu ki cango ki miyo yat ma cango gi. Ento tye two mukene ma kobo i butu ma pe yat romo cango gu. Pire tek me munyu yat weng ma gi mini, kede bed ni lanyut me two meno dong pe ikomi.

Moo obedo gin ango?

Moo obedo pig gin mo mapwot ma giromo tic kede me weko kom me mono bed ma ma dyak. Moo giromo tic kede ikare me rwate i butu me weko obed maber onyo wek lacoo ki dako weng onong mit. Mupira me rwate i butu pol kare ki keto moo ikome wek tic kede obed my ber.

Tim gero pien ni ibedo lacoo onyo dako ni obedo ngo?

Time gero pien ni ibedo laco onyo dako obedo gin marac matime ikom ngat mo dok romo mino awano ikom onyo i wii. Tim gero man time pi apoka poka me twero matye ikin coo ki mon. Tim gero romo bedo tic ki leb marac, donyo dano onyo kweno, dino dano me rwate i butu ki jami mukene mapol. Ka ngat mo time gero tye ka time ikome, cik me Uganda waco ni iromo tero lok meno iye gang tic pa abili mo keken macok onyo i nong kony ki bot latela me te tero calo local kancil.